

*Ajalehes Olevik 1889 ilmunud pikem soldat J. Tedder'i kiri Kaukaasiast. Autori keelepruugi põhjal võiks arvata Kagu-Eesti või tartumaist päritolu. Põhja-Kaukaasia: Stavropoli kubermang: Georgievsk. Pikad, põhjalikud kirjel-
dused kohalikest oludest, kommetest, loodusest, karjakasvatusest, põllupida-
misest, aiandusest, taimedest, loomadest ja laatadest. Digiteeris A. Aule,
kirjaviis muutmata.*

Olevik (nr. 26), 26. juuni 1889, lk. 3

Pildikene Kaukasiast.

Kaukasia maa on Eestimaast hästi päikse ligidamal lõuna all; sellepärast on ka temal palju rohkem suve pikkust ja taime pikkust kui Eestimaal. Georgiewski linna ligikond kannab lagendiku nime auuga, sest et tema pääl, pääle kaugelt paistwa Kaukasia mägestiku, mille igawese lumega kaetud ladwad kui hõbe hiilgawad, ühtegi nimetamise wäärilist mäge, metsa ega põllukiwi ei ole. Maa on hää ja kannab rohtu lõpmata. Päril heinamaid ega soosid meie kohas sugugi ei ole madalikkusi ja jõe ääri küll, mis pisukest wõsu kannab, mida rahwas põletuse materjaaliks ja aia tegemiseks pruugib. Et see maa küll hää on ja igal elanikul just oma tahtmist mööda tarwitada, siiski on siin elanikka wähe; kas neid siine suwe soojus ehk talwe külmus eemale hoiab, on minul teadmata. Suurem jagu elanikka kui ka kroonu teenijaid on Wenelased; Eestlasi wäha; ka Kasakaid ja muid Muhamedlasi saab siin tihti näha. Hooned on ainult inimeste elamiseks. Loomade kui ka muu kraami jauks on õue pääl hagudest aid; wäga wähe saab siin loom wihma ja lume saju ajal katukse warju. Mis ütleks küll Eestimaal elajas Kaukasiast? Puude puuduse pärast on siin suurem jagu hooned kõik sitkest, õlgedega segatud kuiwatatud sawist tehtud, mille katuksed, kas pilliroo ehk pika õlgedega on katetud. — Põletatud kiwidest majasi ja katukseid on maal wähe. Ehituse mood on ikka Wene wiisi, küla kaupa, milledele majade seest ja päält walgeks lupjamine kauni näu annab. Põletamise materjaaliks pruugib kroonu kõige rohkem kiwi süsa, aga rahwas hagu ja sõnnikuga segatud turbaid, sest et maa siin sõnnikut ei salli.

Karja kaswatamine seisab Kaukaslaste keskes hää heina saagi pärast hää järje pääl. Teed on weel kõik taewa Taadi tehtud ja sillaks pruugitakse jõge kõige õhem koht. Loomade tööriistad on puust isegi tugewad küllalt, nii et sinna raua raskust palju tarwis polegi. Suwi on Kaukasiast õige pikk, sügist, talwet ja kewadet on külma puuduse pärast koguni wähe. Aasta eest, kui meie siia tulime, oli kodumaal tali käes, aga siin nägime weel ilusaid jõulu pühi. Pühade laupäewal lautas taewas ka meile ilusa walge lume lina maha, ja tegi Kaukasuse rahwale saani teed, ehk küll regi ja ratas korruga igas kohas keelmata käia wõisid. Külma oli õo ajal nii kõwa, et teekäijad kasukad pidid selga ajama, kuna see päewa ajal liiaks kippus minema. Küünlakuu lõpul oli weel korra kange külm ja tuisk, mis aga mõne päewa pärast mõlemad nõnda ära kadusiwad, et warsti haljas hein maapinda kattis. Sellega oli Kaukaslastel

kewade käes. Kohe selle järele algas põllu töö pääle, sest et maapind weel pisukesest lume weest märg oli, mis muidugi kuiwale maale kõige parem on. Imelik maa: Wäetamist ta ei taha, põua ajal läheb ta liig kõwaks, uuel kunda on ta suurte heina juurte pärast nii raske, et ühte sahka kaks kuni neli paari härgi weab, aga haritult saab ta nii kohedaks, et kauem pruukides wilja enam ei jõua püsti kanda. Kindla wahaka põhja pääl on ikka kaks kuni kolm jalga sawi sarnast musta mulda! Tööriistadeks pruugitakse ikka atra ja äket, ehk nad küll pisut isemoodu on: trulli pole põllumeestel olemaski. Wiljadest kaswatatakse kõik, mis Eestimaalgi ja weel mitmed muud. Kõige rohkem aga kaswatatakse nisu. Ta katab üksi nii palju põllumaad enese all, kui kõik muud wiljad kokku. Odra ja kaera põllu suurusega wõib rahul olla, aga rukki ja kartohwid on koguni wähe, millepärast nad kallid on. Kartohwi wakk maksab ligi kolm rubla, kuna nisu wakk sagedaste rubla eest saada on. Rukki leib on paljs kohtades koguni tundmata toit. Pääle nende wiljade katawad weel Kaukasia pinda suured suurma, arbusse (арбузы), kanepi ja päewalille põllud, nende hulgast waatawad kaks wiimast käijale ju kaugelt wastu. Suurmad on needsamad, mida ju Eestimaalgi mõnes kohas kaswatakse: nad on härjapää seemnetega ühe sugused. Arbus on Kaukasia kõige armsam põllu saak. Ta on päält sinine ja walkjas hall, seest punaka mesi magusa ligerikka sisu ja seemnetega täidetud. Teda pruugitakse kõige rohkem töörelt pääle söögi maiuse toiduks; kunstlikumal wiisil tehakse temast ka magusat jooki — taari. Ta kaswab põllu pääl pisukese warre külles nagu kurk maas, aga saab siiski weel suuremaks kui inimese pää ning müiakse kopiku kuni kümne eest tükk. Kanepid ja päewalille kaswatatakse seemnete pärast, milledest õli paastu toiduks saab. Lina kaswatakse ainult seemnete pärast ja niidetakse siis, kui hästi walmis on saanud, et aga seemned ilusad saaksid. Kapsaid ja kurkisi kaswatakse ka suuremal mõödul põllu pääl, aga enamiste ikka kodu lähedal ehk aias. Aiad on Kaukasia kõik hagudest ehtud, mida linngi enese sees liiaks ei pane. Wiljade seas on suurem jagu kohe pruugitawaid keedu taimi, millede hulgas ka palju neid on, mida Eestlased siin alles esimest korda nägid. Põllutöö tehakse siin paastukuul. Aprili alustusel on juba hein põlwini ja puud täies lehe ehtes, ning wirk wiinapuu on joodikute rõõmuks omad õied maha wisanud, kuna muud wiljapuud weel nendega uhkust ajawad. Suuri wiljapuud aedasi meie kohas ei ole, seda rohkem kuulus neid kaugemal olewat. Puuwiljade hulgsat on wiinamarjad esimesed. Neid kaswatatakse ja pruugitakse kõige rohkem. Haritud puute küljes kaswawad nad Eestimaa pähkledes suuruseks, aga oma jõudu metsas, kus neid ka küllalt on, jääwad nad pihlaka marjade sarnaseks. Marjad maksawad 2—4 kop. nael, aga wiinaks tehtult 10—15 k. toop; see on palju tulusam juua, kui hullustaw Baieri õlu. — Õunad ja muud puuwiljad on Eestimaa omadega oleku ja hinna poolest ühesugused. Eestimaa metsmarju pole ma kuskil näinud, ei murul ega turul. Metslilledes hulgas on siin mitmed, mida Eestimaal ilu pärast aedades kaswatatakse. Päril Eestimaa metspuud Kaukasia rajal sugugi ei kaswa. Istutatud puude hulgas on ka tuttaw tamm, saar, waher ja paju. Et küll suurem jagu Kaukasiat puudest koguni puhas on, siiski pole ta weel mitte metsloomadest waene. Jäneste, rebaste ja hilweste hulgas tuleb ka hunt toitu otsides inimeste silmi; küttidest pole mitte puudus. Lindude liigis liigub ka isesuguseid. Kodulindude karja kaunistab wau ja pärli kana, metsas elawad waasanid

ja muud. Kalu on meie Kuuma jões küllalt, aga Eestimaa omasi nime kui ka näu poolest ei ole säääl mitte. Kala liha nael maksab 30 kop. Wähki on wäha. Ussisid on rohkem näha kui kodumaal, ja tugewate hulgast annab mõnigi täie sülla pikkuse wälja. Sisalikka on palju, kõik sinised ja pisut suuremad kui kodumaal. Putukatest on päris puudus.

Olevik (nr. 29), 17. juuli 1889, lk. 3

Kiri Kaukasiast

2

Hää suwe ehk kewade pärast oli minewa aastane Kaukasia põllusaak kaunis. Lihawõtte püha ajal oli juba tali nisu pää täieste wäljas ja suwiste püha ajal oli kõige põllu kasw ju nii kaugel, et pääle pühi kohe põim algas. Hein tehti kõik enne pühi ära. Lõikus sündis rohkem sirbi kui wikati abil ja kõrt arwati keskelt kõige parem lõigata olema. Nõnda sai üks pool peremehele, aga teine pool jäi põllule hää anni eest palgaks. Kokkupanek sünnib järgmisel kombel. Wihud käänetakse täitsa Eestimaa hõle kubude jämeduseks ja pandakse kokku kantud kohal nõndawiisi hunikusse, et ühel wihul tüwi hommiku, latw õhtu tuleb, teine sedasama wiisi wasta; kolmandal tüwi lõuna ja latw põhja poole, ning neljas nõndasamawiisi wastu. Nii tehakse rist kuni pää kõrguni. On wilja enam, siis tehakse niisugusid ristisi pikas reas, üks teise otsa, aga kõrwale ei ühte ainustki. Niisugune põllu kokkupaneku kord peab igale wiljale hää olema, mis ainult põllu peale natukeseks ajaks peksmist ootama jääb. Rehi on Kaukasiast koguni kuulmata nimi, wilja kuiwatamiseks on siin põllumehele päike ainuks abiliseks. Ta paistab sagedaste nii soojaste, et elawhõbe toru sees tihti 50 graadi R. tõusab ja pikem jagu päewa kõik sellessamas olekus on. Niisugune soojus jõuab põllumehe täieste selles asjas aidata ja teeb weel mitmetegi lillede noppijale ja lusti-kõndijale külmad kiwi müürid armsaks. Waene wesigi ei jõua ennast niisuguse soojuse käes inimese jänu kustutuseks karastaw hoida, waid on tihti ühele põhjamaalasele suplemiseks liig soojaks saanud. Tuule õhk oli keskpäewa ajal otse tuline, mille eest mitmedgi õrnad paled warju pidiwad otsima — ükski soldat pidi kõikide ilma tujudega kui sõpradega leppima. Wilja peksetakse põllu pääl hobuse-jõuu masinatega. Põhu kogumist palju ei ole, wõetakse wähe, mis üle jääb, sellega toidab [...] oma kõhtu.

Üleüldse näikse see rahwas igapäewase leiwa kui parema elukorra edendamise eest hoolt kandwat. Paljudes kohtades oli weel Jõulu ajal põllu pääl wilja näha, mis ainult hooletuse pärast lõikamata jäeti. Hariduse poolest on rahwas koguni madalal järjel ja hoolekandmist selle kõrgendamiseks ei olegi. Kauplemist ei unusta ta siiski oma suure priiuse ja pisukeste toimenduste juures ära, waid paljud algawad just kopikutest pääle. Kauplejaid on küllalt, kelle kapital paberi rahanigi ei ulata. Suuremaks kauba kohaks on ka maa rahwal linn, kus muidugi juba kaupa ja kauplejaid küllalt on. Sinna tehakse weel iga nädala lõpul turupäew, siis ei ole ka mitte ime, et sellel päewal tihti

linnas enam müijaid on kui ostjaid. Linna majad on Kaukaasias madalad. Poed on meie linnas nõnda nagu Tartu Wene poed, suurte kiwisammaste asemel on pisukesed treitud raud sambad. Kaup poodides on kaunis ja mõnigi asi kodumaa kaubast odavam. Uulitsad meie linnas on veel kõik endisest maast, mille pärast ka wihmase ajaga muda nii suur on, et sandil saksaga just ühe karwalised jala warjud on. Seesama lugu on ka laada pääl, kui ta sel ajal juhtub olema, kui taewas maale oma märjukest annab. Laat on Kaukasiast just see asi, mida kõige waesem santki ei taha waatamata jätta. Tihti kestab üks Kaukaasia laat rohkem kui kuu aega. Rahwast tuleb kaugelt kokku. Paljud ei pane mitte liiaks nädalise tee tagant lapsigi kaasa tuua. — Et rahwas asja toimenduste kokku käimiste hulgast kõige esimeseks peab, ja kedagi pole, kes säält puududa tahab, siis wenitab ta ka omad piirid iga pidi mitme wersta pikkuseni wälja, et kellegil liig kitsas ei oleks. Kõik, mis Kaukaasia maa annab ja wõerad kaupmehed kokku toowad, on säält saada, üksi kalade hulk, mida kõrbelaewad (kaamelid) Kaspiamere, Wolga jõe ja muude wete äärest kokku toowad, on isegi nii suur, et ta mitu wakamaad oma alla katab.

Suurem jagu kauba poodisid on riidest, vähem jagu laudadest tehtud. Igas poodis on ise kaup, nii et näituseks säält piipusid ei saa, kus tubakat müiakse. Nii mitu kaupa waja, nii mitu poodi peab ka läbi käima. Sellepärast on ka kauplejate hulk nii suur, et laada poodidest päris ilus linnake kaswab. Pääle igapäewase linna kauba seisab meil laada turul veel wäga palju meistri töösid ja tööriistu, masinaid, põld kõige oma andidega, mets kõige oma loomadega ja kõik muud, mis veel kellegil juhtub olema. Et Kaukasia suuremalt jault puudest koguni puhas on ja põld haritud kohas hääd wilja kannab, siis kaupleb talurahwas suuremalt jault kõik wiljaga ja puudega. Põllumees toob siin kõigest omast põllusaagist ühe jau turule, kuna metsa koha rahwas puid sinna toob. Nõnda saab laat igale ühele seks kohaks, kus ta kõige kergemalt wõib müia, mis tal on, ja osta mida tarwitab. — Metsa kraamist on laadal kõik, kõige suuremast weski wõllist, kõige weiksema witsani müia. Et puu kaup kõik kaugelt tuuakse, siis pole immeks panna, kui näituseks palgi eest, millest Eestimaal 70—80 kop. nõutakse, siin keelmata 4—5 rubla maksetakse; seesama sugune on laua hind. Kantsüld kõweraid puu tüwesid, mida Eestimaal keegi haost ei arenda, maksab siin 18—20 rubla. Niisugused kallid hinnad panewad puud rahwa pruukimise eest pea hoopis kinni, nõnda et teda säält kõige ainulikumate asjade pääle wõib lunastada. Muu kauba hind kallub kõik isamaa omast alla poole. Liha nael maksab nii palju, nagu Eestimaal elaja nael. Pääle selle müiakse veel meie laadal: Põletuse puid, lupja, sawi, paasi, rauda ja weski kiwa, kiriku kellasid ja mitmeid niisugusid asju, mida Eestimaal ainult tellijale tehakse. — Hobuste hulk ja weiste kari, mis kodumaal laada turgu täidab, ei puudu ka siin sugugi. Suur kaubalaewa kogu, müügi, weo loomade ja kasakate hobuste karjad, mis laada ümber lõpmata hulgal rohumaad täidawad, näib igale esimest korda nägijale nagu oleks Ameerika Euroopale külaliseks tulnud ja omad sõidu loomad sööma lasknud. — Niisugusid karjasid auustawad otsijad sellega juba, et nad ise nende hulka lähewad, säält oma tahtmise järele looma üles otsiwad ja müijale kokku lepitud hinna maksawad, mille juures aga müija veel ostetud looma peab kinni püüdma. Selles töös peawad mitmedgi wägewad mehed oma waprust näita-

ma, enne kui loom esimest kord keeldud kombel peab seisma ja oma isanda röömsaid sõnu kuulma: „Ka sinaks oled minu walitsuse all.” Kasakate hobuste püüdmist toimetatakse lageda wälja pääl tihti mitme tunni kaupa mitme kümne mehega. Laata kaunistawad ka mitmed wõeramaa mängukoorid, pildinäitused, sõidud, suured hällid jne. Nõnda on meie laadal kõik, mis inimene kuidagi wiisi wõib tarwitada. Tihti tuleb weel ette, et wahwa soldat niisugustes kohtades mitmelegi mehele wõtmeks ees on, kui oma tahtmine õigest piirist üle läheb. See oli pisike waade meie suurest laadast. — Suwe, kui ka jutu lõpuks on weel see nimetamise wäärt, et Kaukasiast kewade liig wara tuleb ja heina kaswule ju keset suwe otsa teeb. Juuli kuul on kõik hein ju kollakas kulu. Et aga looduse ilu mitte nii wara weel Kaukasiast kaduda ei taha, siis täidab seda pisukesel wiisil weel seegi ära, et sügisel sept. ja oktobri kuul niisama ilus uus rohi maad katab, nagu Eestimaal kewade lehe kuul; haljas leht on puus pea nowembri kuuni. Suur ime on Kaukasiast see, et nowembri kuul ju lumi maha tuli, mis kaunis paks on ja enne Jõulu olid juba nii külmad ilmad, mis ilmaski Kaukasiast ei ole olnud, 35 graadi R. ja weel pääle, mis nädali päewad kinni pidas. Niisugune külm näpistas palju käsa ja jalgu ning päris inimesi ja elajaid enesele ohwriks. Rahwa arwamise järele olla Eesti soldatid selle külma siia toonud. Mööda läinud aastal tuli esimest korda Eestlasti Kaukaasiasse kroonut teenima, sellepärast juba minewal aastal tuli tali ennem, kuna muidu ikka Jõuluks meile kätt pakkus. Nüüd, kuna teine salk Eestlasi siia tuli, hakkas talw jälle waremalt weel kange külmaga. Saab looduse seadus oma õigust Kaukaasias ka talwel suuremal mõõdul sisse seadima ja Eestlased omi wendi tema wäljale weel rohkem wälja lautama, siis ei saa wist keegi liiaks panema, kui weel keegi peaks siit midagi kodumaale kirjutama.

J. Tedder.